

Оксана ГУСАЧЕНКО

*викладач кафедри теорії та методики музичної освіти, хорового співу і диригування факультету мистецтв імені Анатолія Авдієвського Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, м. Київ, Україна
e-mail: oksanafil@ukr.net*

ОБґРУНТУВАННЯ МЕТОДИЧНОЇ МОДЕЛІ ФОРМУВАННЯ МУЗИЧНО-ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДЛІТКІВ У ПОЗАУРОЧНІЙ СПІВАЦЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті проаналізовано основні принципи методичної моделі формування музично-творчого потенціалу підлітків у позаурочній співацькій діяльності: емоційної захопленості та насиченості; орієнтації на художньо-естетичні потреби і смаки підлітка у поєднанні з високохудожніми музичними взірцями; повторності музичних вражень з досягненням естетичної насолоди; єдності розвитку інтуїтивного та свідомого; творчої свободи в художній інтерпретації твору та спонукання до творчого самовираження. Розроблено педагогічні умови функціонування цього процесу: забезпечення актуалізації набутих музичних знань і творчого досвіду у позаурочній співацькій діяльності; створення позитивної морально-психологічної атмосфери та ситуацій успіху; підтримання оптимальної активності кожної дитини засобами поступового ускладнення музично-творчих завдань.

Ключові слова: методична модель, музично-творчий потенціал, підлітки, позаурочна співацька діяльність, принципи, педагогічні умови.

Серед стратегічних завдань середньої шкільної освіти, проголошених реформою, є закладання основ культурної обізнаності (формування музичних смаків та ідеалів), національної свідомості, творчого мислення та здатності використовувати власний творчий потенціал, які у музичні площині реалізуються на підґрунті пізнання, усвідомлення та виявлення своїх музичних здібностей, накопичених емоцій, музичних вражень, примноження музично-слухацького та виконавського досвіду, стимулювання, впровадження та генерування творчих ідей, спонукання до прояву творчої ініціативи учнів. Тільки такий вектор освітнього розвитку уможливорює створення згуртованої спільноти творчих особистостей, які враховуючи український менталітет, забезпечать процвітання та конкурентоспроможність нашої держави.

Своєчасна реакція на інтенсивні зміни мистецької шкільної освіти піднімає низку нагальних питань, вирішення яких торкається розробки та впровадження ефективних методик, спрямованих на конструювання власного мистецько-творчого простору, проектування школярами свого музично-творчого шляху, а також віднаходження способів та засобів розвитку музичних здібностей, виявлення талановитості й визначення умов та принципів, що уможливають актуалізацію творчого потенціалу кожної дитини, зокрема підлітків. Лише часовий фактор дозволяє в осяжному майбутньому відстежити результативність розроблених методичних моделей, виявивши сформований музично-творчий потенціал підлітка, фіксує наскільки дитина може впливати на оточуючу творчу дійсність, змінюючи її.

Зважаючи на те, що формування музично-творчого потенціалу підлітків тривалий, розгорнутий в часі процес, а його наявність завжди визначається ймовірно (вірогідністю), інтегруючи послідовну зміну латентного та виявленого, це пов'язує його з категоріями змісту та форми. Наявність якісних змін, які передбачають закономірність розвитку та є результатом ефективності педагогічно організованого впливу на школяра, зумовлені змістовим наповненням дитини, існуюча форма якого трансформується в залежності від цього наповнення. Також актуалізація музично-творчого потенціалу, сумуючи виконавський досвід підлітка, здійснює накопичення різноманітних форм його проявів.

З цього приводу доречним буде розглянути вихідні умови у сукупності специфічних принципів, а також ті педагогічні умови формування музично-творчого потенціалу підлітків у позаурочній співацькій діяльності, які забезпечуватимуть його позитивну динаміку. Ураховуючи те, що специфічні принципи є своєрідною перспективною оцінкою в мистецькій освіті загальнодидактичних принципів, зазначаємо, що дослідження та розробка цієї проблеми висвітлюється в роботах Е. Абдулліна, Н. Гуральник, К. Завалко, А. Козир, О. Михайліченка, Н. Овчаренко, Г. Падалки, О. Ростовського, О. Рудницької, В. Черкасова та ін.

Узагальнюючи теоретичний аналіз та спираючись на принципові позиції у доробку вищезазначених науковців, у відповідності сутності та визначеній нами структурі музично-творчого потенціалу підлітків, ми виокремили такі вихідні умови формування музично-творчого потенціалу

підлітків у позакласній співацькій діяльності: принцип емоційної захопленості та насиченості; принцип орієнтації на художньо-естетичні потреби і смаки підлітка у поєднанні з високохудожніми музичними взірцями; принцип повторності музичних вражень з досягненням естетичної насолоди; принцип єдності розвитку інтуїтивного та свідомого; принцип творчої свободи в художній інтерпретації твору (перманентний творчий пошук) та спонування до творчого самовираження (спрямованість на успішність). На нашу думку, саме ці специфічні принципи є векторними у процесі формування музично-творчого потенціалу підлітків, тому розглянемо їх більш детально.

Мистецтво безпосередньо впливає на емоційну сферу підлітка, насичуючи новими враженнями, збагачуючи емоційний досвід, посилюючи та заглиблюючи в ті чи інші настрої, нюанси, призводить до певних реакцій, захоплюючи, спонукаючи до радісно-піднесеного стану, яке передбачає дотримання *принципу емоційної насиченості та захопленості*. Емоційна насиченість в процесі позаурочної співацької діяльності виявляє значущість, впливає на вибірковість відношення дитини до того, що вона робить, спонукає пізнавати змістову складову музичної культури, визначає ступінь інтересу, сили емоцій, напруження бажання або потреби у ній. Особистісна захопленість підлітка співацькою діяльністю дозволяє школяреві здійснювати саморозвиток, зберігаючи позитивний настрій і мотивуючи продовжувати навчатися, демонструючи його відношення до себе (до свого фізичного та психічного стану, до своїх здібностей, до відповідності власним ідеалам та ін.). Чим більше підліток емоційно заглиблений у процес співацької діяльності, тим продуктивніше і триваліше буде цей процес.

Принцип орієнтації на художньо-естетичні потреби і смаки підлітка у поєднанні з високохудожніми музичними взірцями обумовлений наявним художнім досвідом та активністю і усвідомленістю дитиною естетичного ставлення. Заглиблення у співацьку діяльність вимагає від учнів певного часу, постійної активної слухацької та виконавської уваги, в той же час, недосвідченість не потребує спеціальної підготовки, внаслідок чого задовольняє смаки масовими популярними у підлітків аудиторії творами, примітивними з позиції професійного музичного мистецтва. Ураховуючи фізіологічні особливості сприйняття музичного матеріалу підлітками, які можуть здійснювати потужний вплив на організм школярів, а також передбачаючи появу спектру супроводжуваних специфічних слухових, тілесних та психічних переживань, вважаємо, що систематична кропітка робота, урахування підстав виникнення тих чи

інших музичних ідеалів та уподобань у підлітків, дозволяє покращувати смаки в сторону високохудожніх взірців, переконуючи з акцентами на тому, чим високохудожній твір цікавий, а не на відразі «бажаного» підлітку, поступово спрямовуючи їхню увагу на розуміння досконалості, незалежності від часового фактору епохи, багатства музичної мови, широкого діапазону тем і відвертання від технічних ефектів, примітивності і поверховості.

Принцип повторності музичних вражень з досягненням естетичної насолоди. Безпосередній вплив музичного твору є миттєвим і в більшій мірі здійснюється на фізіологію підлітка, в той час як естетична насолода вимагає часу для її виникнення. Повторність музичних вражень дозволяє більш глибокого зануритися у музичну тканину твору, побачити внутрішню красу та довершеність, зрозуміти і надати естетичну оцінку, співставляючи з підлітковими ідеалами, міркуваннями, відчуттями. Таким чином, тривале повторюване естетичне переживання, що виникає під час прослуховування або виконання конкретної музичного твору чи фрагменту підлітком, накопичуючись, переростає у більш високі почуття і, внаслідок проаналізованого, усвідомленого сприйняття та кохання красою виявляється у найвищому ступені задоволення – естетичній насолоді.

Принцип єдності розвитку інтуїтивного та свідомого. Існують різні концептуальні позиції щодо того, як слід спрямовувати творчі спроби дітей: з превалюванням інтуїтивного або свідомого. Спираючись на результати досліджень та педагогічного доробку В. Бабія, Е. Жака-Далькроза, К. Завалко, Д. Кабалевського, К. Орфа констатуємо, що більшість учнів у власній творчості здійснюють інтуїтивний спосіб імпровізації, використовуючи неоригінальні прийоми комбінувань засобів музичної виразності. Як доречно зазначає К. Завалко, імпровізація надає широке поле вирішення творчих задач, її метою є пробуджувати «активну позицію діяча, творця, дослідника, а не користувача» [1, 100], єдність інтуїтивного творення та свідомого висловлювання музичною мовою має утворювати міцний фундамент досліджуваного процесу. Якщо інтуїтивне творення передбачає несвідоме уловлення, чуттєве проникнення у сутність образу, частково вгадування або здогад, то свідоме творення формує готовність і здатність підлітка виражати свої ідеї, думки мовою музики у співацькій діяльності, надає можливість бути самостійним і незалежним у музично-творчій діяльності, виявляти оригінальність особистості.

Принцип творчої свободи в художній інтерпретації твору активізує інтелектуальну та чуттєву сферу підлітка шляхом відшукування особли-

востей в процесі власного виконання. Виявлення смислових акцентів дитиною демонструють її розуміння та відношення до цього твору, його ідеї, розвиненість художньо-образного сприйняття і наявність досвіду втілення художнього задуму, його витлумачення. Дотримання цього принципу спонукає підлітків до самостійного творчого пошуку, відмови від готової моделі, яка блокує творчу фантазію та натхнення. Як слушно зазначає О. Ростовський, «нав'язування учням певної інтерпретації музичного твору приводить до зниження активності музичного слуху» [4, 567]. Дитина сама має виявляти ініціативу і свідомо відшукувати варіанти інтерпретації музичного твору, пояснюючи свою позицію, а викладач лише допомагати і спрямовувати. Також дотримання *принципу спонукання до творчого самовираження дитини*, яке передбачає надихання, систематичне підштовхування до творчої реалізації, інколи спрямування на ризик та інтуїцію, є важливою умовою для подальших спроб дитини в опануванні власних музично-творчих здібностей та для виникнення бажання займатися співацькою діяльністю.

Таким чином, спираючись на принцип емоційної захопленості та насиченості, принцип орієнтації на художньо-естетичні потреби і смаки підлітка в поєднанні з високохудожніми музичними взірцями, принцип повторності музичних вражень з досягненням естетичної насолоди, принцип єдності розвитку інтуїтивного та свідомого, принцип творчої свободи в художній інтерпретації твору (перманентний творчий пошук) та спонукання до творчого самовираження (спрямованість на успішність) у процесі формування музично-творчого потенціалу підлітків гарантуватиме його результативність.

Дослідивши різноманітність педагогічних умов, які окреслюють найбільш сприятливі обставини для здійснення успішного педагогічного впливу, ми розробили ті, виконання яких уможливує ефективність процесу формування музично-творчого потенціалу підлітків у позаурочній співацькій діяльності. До них відносяться: забезпечення актуалізації набутих музичних знань і творчого досвіду у позаурочній співацькій діяльності; створення позитивної морально-психологічної атмосфери та ситуацій успіху (*превалювання нестандартних форм контролю за музично-творчими проявами*); підтримання оптимальної активності кожної дитини засобами поступового ускладнення музично-творчих завдань.

Перша педагогічна умова – *забезпечення актуалізації набутих музичних знань і творчого досвіду у позаурочній співацькій діяльності* включає виявлення внутрішніх процесів розвитку музично-

творчого потенціалу (осмислення музичної інформації учнем, музичної освіченості) та унаочнює музично-творчі здібності школяра (вміння підлітка пригадати тут і зараз саме те, що потрібно і характеризується показниками швидкості, обсягу і точності відтворення), окреслює динаміку змін (виявляє швидкість та стадію розвитку співацьких здібностей в опануванні мистецтвом співу), дозволяє намітити перспективність подальшого впливу у межах кола найближчого розвитку підлітка.

Реалізація означеної педагогічної умови вимагає здійснення систематичних зрізів з фіксацією успіхів і невдач у співацькій діяльності кожної дитини, що виявить причино-наслідкові зв'язки та упорядкує послідовність дій щодо наступного розучування вокально-хорових творів.

Друга педагогічна умова – *створення позитивної морально-психологічної атмосфери та ситуацій успіху (превалювання нестандартних форм контролю за музично-творчими проявами)* здійснює організацію позаурочної діяльності таким чином, щоб підлітки відчували зовнішню та внутрішню свободу, довіру і захищеність, яка виражається у психологічному комфорті, легкості і невимуженості спілкування з педагогом [3] та однолітками. Включає наявність відчуття безпеки, взаєморозуміння, ентузіазму, впевненості в своїх силах, оптимальної розкутості і творчої свободи підлітка за рахунок підтримки та поваги до своїх музично-творчих ідей поряд з іншими творчими ідеями, водночас передбачає дисциплінованість та згуртованість. Здоровий морально-психологічний клімат стимулюватиме творчі здібності кожного підлітка, наповнюватиме бадьорістю та налаштуватиме на позитивні емоції у вигляді радості позакласну співацьку діяльність. Такі обставини відсторонюють будь-який тиск (приниження, образи, залякування) з боку викладача, нівелюють гостроту невпевненості або надмірної самовпевненості дитини в своїх силах. Схвалення найменших удач, демонстрація найбільш вдалих робіт підлітків, похвала, щирість і позитивне ставлення до підлітків є тими важелями, які надихають дітей до подальшого пізнання власних музично-творчих здібностей, опанування різних вокальних технік, розширення своїх мистецьких знань, тому є такими важливими у процесі формування музично-творчого потенціалу підлітків. *Нестандартні форми контролю за творчими проявами* у співацькій діяльності дитини передбачають терпимість викладача до будь-яких неочікуваних, дивних ідей підлітка, уникнення негативної оцінки викладачем творчих спроб дитини, тимчасове перебування дітей в іншій соціальній ролі. Провідною формою спілкування викладача з учнями у позаурочній співацькій діяльності ми

вважаємо музичний полілог, який передбачає дискусію, обмін думками, а також висловлення власної, можливо відмінної точки зору підлітком. Це надає формам контролю за творчими проявами школярів дослідницької спрямованості: шукати та розглядати «прогалини» як те, що слід заповнити, підсилити, прояснити; замість вказівок ставити проблемні запитання, виявляти те, чого не вистачає, спрямовуючи шляхи вирішення творчих завдань у відповідну музичну площину, використовувати «помилкові» висновки, «тупикові кути» як неочікуваний ракурс, погляд на дещо звичайне. Тимчасова зміна соціальної ролі дитини з виконавця на глядача, викладача надає дитині зняти тягар відповідальності і подивитися на свою співацьку діяльність іншими очима. Це така форма контролю, яка дозволяє здійснювати критику, вдосконалюючи себе, надаючи об'єктивну оцінку своїм потенційним можливостям.

Третя педагогічна умова – *підтримання оптимальної активності кожної дитини засобами поступового ускладнення музично-творчих завдань* сприяє стимулюванню творчої активності, емоційності і самостійності підлітка на основі індивідуальної та колективної творчості, спонукає і готує дітей здійснювати співацьку діяльність, опановувати вокально-хорові твори відповідно логіці їх поступового ускладнення, допомагає сконцентрувати підлітка на вирішенні конкретного музично-творчого завдання, підштовхуючи до свідомого пошуку, пробуджуючи ініціативу, передбачаючи відповідну зосередженість розумових, фізичних, психічних та емоційних сил, утримання її протягом певного часу в активному стані.

Цінність позаурочної співацької діяльності полягає в тому, що викладач для виконання ви-

щеписаного комплексу завдань має можливість попередньо обирати кількість, складність і спрямованість музично-творчих завдань (ритмічні, інтонаційні, гармонічні, текстові та інші моделі-заготовки), котрі на його думку, несуть важливий зміст і знаходяться в зоні найближчого музично-творчого розвитку як кожного підлітка, так і групи школярів. Дотримання цієї педагогічної умови допомагає обрати оптимальний рівень та характер активності дитини підліткового віку під час виконання творчих завдань, що охоплює уважність, допитливість, співучасть у загальному процесі, прихильність, певну вибірковість, реагування та зміни умов діяльності, економність, раціональність або інтуїтивність, бажання комбінувати чи винаходити аналоги та ін. Виконання цієї педагогічної умови забезпечуватиме активізація інтересу дітей за рахунок змін, ускладнень та новизни самих завдань. Тому бажано у позакласній співацькій діяльності посилювати пізнавальний інтерес засобами постійних і систематичних нововведень, що передбачають ігрову діяльність, дослідницьку поведінку, виконання творчих завдань, які вимагають принципово нових, прогресивних рішень, передбачають перегруповання сил у підлітковому колективі для поліпшення певних аспектів музично-творчої діяльності (надання нових функцій), окреслюючи простір для вияву індивідуальності підлітка, не применшуючи його творчих задатків, а навпаки, примножуючи творчі здобутки.

Отже, дотримання розглянутих принципів та виконання педагогічних умов методичної моделі формування музично-творчого потенціалу підлітків у позаурочній співацькій діяльності уможливить успішність даного процесу в експериментальній частині нашого дослідження.

Список використаних джерел

1. Завалко К., Фір С. Основи орф-педагогіки: навчально-методичний посібник / Завалко К.В., Фір С.В. / Під заг. редакцією К.В. Завалко. Черкаси: Друкарня «Черкаський ЦНП», 2013. 162с.
2. Козир А. В. Професійна майстерність учителів музики: теорія і практика формування в системі багаторівневої освіти: [Монографія] / А.В. Козир. К.: НПУ імені М. Драгоманова, 2008. 278с.
3. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін). К.: Освіта України, 2008. 274.
4. Ростовський О. Я. Теорія і методика музичної освіти: навч.-метод. посібник. Тернопіль: Навчальна книга. Богдан, 2011. 640с.
5. Рудницька О. Педагогіка: загальна та мистецька: навчальний посібник. Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 2005. 360 с.

References

1. Zavalko K., Fir S. (2013) *Osnovy orf-pedahohiky: navchalno-metodichniy posibnyk* [Bases of orf-pedagogics: textbook] / Zavalko K.V., Fir S.V. / Pid zah. redaktsiieiu K.V. Zavalko. Cherkasy: Drukarnia «Cherkaskyi TSNP», 162 [in Ukrainian]
2. Kozyr A. V. (2008) *Profesiynna maysternist' uchyteliv muzyky: teoriya i praktyka formuvannya v systemi bahatorivnevoyi osvity: [monohrafiya]* [Professional mastery of music masters: a theory and practice of forming are in the system of multilevel education]. Kyiv: NPU imeni Drahomanova, 378 [in Ukrainian]
3. Padalka H. M. (2008) *Pedahohika mystetstva (Teoriya i metodyka vukladannya mystets'kykh dystsyplin)* [Pedagogics of art: Theory and methodology of teaching of artistic disciplines] Kyiv: Osvita Ukrainy, 274 [in Ukrainian]
4. Rostovskiy O.Ya. (2011) *Teoriia i metodyka muzychnoi osvity: Navch.-metod. posibnyk* [Theory and methodology of musical education: textbook]. Ternopil: Navchalna kniha – Bohdan, 640 [in Ukrainian]
5. Rudnytska O. (2005) *Pedahohika: zahalna ta mystetska : navchalnyi posibnyk* [Pedagogics: general and artistic: train aid]. Ternopil: Navchalna kniha – Bohdan. 360 [in Ukrainian]

Оксана Гусаченко. Обоснование методической модели формирования музыкально-творческого потенциала подростков во внеурочной певческой деятельности

В статье проанализированы основные принципы методической модели формирования музыкально-творческого потенциала подростков во внеурочной певческой деятельности: эмоциональной вовлеченности и насыщенности; ориентации на художественно-эстетические потребности и вкусы подростка в сочетании с высокохудожественными музыкальными образцами; повторности музыкальных впечатлений с достижением эстетического наслаждения; единства интуитивного и сознательного развития; творческой свободы в художественной интерпретации произведения и побуждение к творческому самовыражению. Разработаны педагогические условия функционирования этого процесса: обеспечение актуализации приобретенных музыкальных знаний и творческого опыта во внеурочной певческой деятельности; создание позитивной морально-психологической атмосферы и ситуаций успеха; поддержание оптимальной активности каждого ребенка путем постепенного усложнения музыкально-творческих задач.

Ключевые слова: методическая модель, музыкально-творческий потенциал, подростки, внеурочная певческая деятельность, принципы, педагогические условия

Oksana Gusachenko. Background of methodical model of forming of musical creative potential of teenagers of extracurricular activity of singer

In the article the basic principles of methodical model of formation of musical creative potential of teenagers of extracurricular activity of singer are analyzed: principle of emotional involved and saturation; principle of orientation on artistic-aesthetic necessities and tastes of teenager in combination with highly artistic musical standards; principle of repeated of the musical impression with the achievement of aesthetic pleasure; principle of unities of intuitional and conscious development; principle of creative freedom in artistic interpretation of work and motive to the creative self-expression. Pedagogical conditions of the especially organized pedagogical influence to the formation of musical creative potential of teenagers of extracurricular activity of singer are worked out: providing of actualization of the purchased musical knowledge and experience is in extracurricular activity of singer; creation of positive morally-psychological atmosphere and situations of success; maintenance of optimal activity of every child by gradual complication of musically-creative tasks. Principles and performance of pedagogical conditions of the methodical model of formation of musical and creative potential of adolescents in extra-curricular singing activities are considered, which makes possible the success of this process in the experimental part of our study. Theoretical analysis and initial conditions for the formation of musical and creative potential of adolescents in extracurricular singing are generalized.

Key words: methodical model, musical creative potential, teenagers, extracurricular activity of singer, principles, pedagogical conditions